ئادەم ئۆلتۈرۈش جىنايىتى ۋە ئۇنىڭ ئىسلامدىكى جازاسى

﴿ وَمَا كَانَ لِمُؤۡمِنٍ أَن يَقۡتُلَ مُؤۡمِنًا إِلَّا خَطَـٔٗاۚ وَمَن قَتَلَ مُؤۡمِنًا خَطَـٔٗا فَتَحۡرِيرُ رَقَبَةٖ
مُّؤۡمِنَةٖ وَدِيَةٞ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهۡلِهِۦٓ إِلَّآ أَن يَصَّدَّقُواْۚ فَإِن كَانَ مِن قَوۡمٍ عَدُوّٖ لَّكُمۡ وَهُوَ مُؤۡمِنٞ
فَتَحۡرِيرُ رَقَبَةٖ مُّؤۡمِنَةٖۖ وَإِن كَانَ مِن قَوۡمِۭ بَيۡنَكُمۡ وَبَيۡنَهُم مِّيثَٰقٞ فَدِيَةٞ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهۡلِهِۦ
وَتَحۡرِيرُ رَقَبَةٖ مُّؤۡمِنَةٖۖ فَمَن لَّمۡ يَجِدۡ فَصِيَامُ شَهۡرَيۡنِ مُتَتَابِعَيۡنِ تَوۡبَةٗ مِّنَ ٱللَّهِۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا
حَكِيمٗا ٩٢ وَمَن يَقۡتُلۡ مُؤۡمِنٗا مُّتَعَمِّدٗا فَجَزَآؤُهُۥ جَهَنَّمُ خَٰلِدٗا فِيهَا وَغَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِ وَلَعَنَهُۥ
وَأَعَدَّ لَهُۥ عَذَابًا عَظِيمٗا ٩٣ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا ضَرَبۡتُمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ فَتَبَيَّنُواْ وَلَا تَقُولُواْ
لِمَنۡ أَلۡقَىٰٓ إِلَيۡكُمُ ٱلسَّلَٰمَ لَسۡتَ مُؤۡمِنٗا تَبۡتَغُونَ عَرَضَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا فَعِندَ ٱللَّهِ مَغَانِمُ
كَثِيرَةٞۚ كَذَٰلِكَ كُنتُم مِّن قَبۡلُ فَمَنَّ ٱللَّهُ عَلَيۡكُمۡ فَتَبَيَّنُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا
تَعۡمَلُونَ خَبِيرٗا ٩٤ ﴾

﴿مۆمىن ئادەمنىڭ مۆمىن ئادەمنى سەۋەنلىك بىلەن ئەمەس، قەستەن ئۆلتۈرۈشى ھېچ دۇرۇس ئەمەس، كىمكى بىرەر مۆمىننى سەۋەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈپ قويىدىكەن، ئۇ بىر مۆمىن قۇلنى ئازاد قىلىشى ۋە ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ۋارىسلىرىغا دىيەت تۆلىشى كېرەك، ئۇلار (يەنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ۋارىسلىرى) دىيەتنى كەچۈرۈم قىلسا، (شۇنىڭ بىلەن قاتىل ئۇنى) تۆلىمىسە ھېچ باك يوق. ئەگەر ئۆلتۈرۈلگۈچى مۆمىن سىلەرگە دۈشمەن (كۇففار) قەۋمدىن بولسا، بۇ چاغدا ئۆلتۈرۈپ قويغۇچى بىر نەپەر مۆمىن قۇلنى ئازاد قىلىشى لازىم (دىيەت كەلمەيدۇ، چۈنكى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسى مۇسۇلمان بولمىغاچقا ئۇنىڭغا ۋارىس بولمايدۇ)، ئەگەر ئۆلتۈرۈلگۈچى ئاراڭلاردا مۇئاھىدە بولغان (كۇففار) قەۋمدىن بولسا، ئۇنىڭ ۋارىسلىرىغا دىيەت تۆلەش ۋە بىر نەپەر مۆمىن قۇلنى ئازاد قىلىش كېرەك، ئازاد قىلىدىغان قۇل تاپالمىغان ئادەم (يەنى قۇل ئازاد قىلىشقا قادىر بولالمىغان ئادەم) (تەۋبىسىنى الله نىڭ قوبۇل قىلىشى ئۈچۈن) ئۈزۈلدۈرمەي ئىككى ئاي روزا تۇتۇشى لازىم. الله ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچى، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر. كىمكى بىر مۆمىننى قەستەن ئۆلتۈرىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسى جەھەننەم بولىدۇ، ئۇ جەھەننەمدە مەڭگۈ قالىدۇ. الله نىڭ غەزىپىگە ۋە لەنىتىگە دۇچار بولىدۇ. الله ئۇنىڭغا (ئاخىرەتتە) قاتتىق ئازاب تەييارلايدۇ. ئى مۆمىنلەر! الله يولىغا (يەنى غازاتقا) ئاتلانغان ۋاقتىڭلاردا ھەقىقەتلەپ

ئىش قىلىڭلار (يەنى مۆمىن ياكى كاپىرلىقى ئېنىق بولغۇچە ئۆلتۈرۈشكە ئالدىراپ كەتمەڭلار)، سىلەرگە مۇسۇلمان بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ سالام بەرگەن ئادەمگە ــ دۇنيانىڭ مال ـ مۈلكىنى (غەنىمەتنى) كۆزلەپ ــ سەن مۆمىن ئەمەسسەن دېمەڭلار (يەنى ئۆلۈشتىن قورقۇپ سالام بەردىڭ دەپ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتمەڭلار). اللە نىڭ دەرگاھىدا (مۇنداقلارنى ئۆلتۈرۈشتىن سىلەرنى بىھاجەت قىلىدىغان) نۇرغۇن غەنىمەتلەر (يەنى ساۋاب) بار، ئىلگىرى سىلەرمۇ ئەنە شۇنداق (كاپىر) ئىدىڭلار، كېيىن اللە سىلەرگە (ئىمانىنى) ئىلتىپات قىلدى، (ئۇلارنى ئۆزەڭلارغا سېلىشتۇرۇپ) ھەقىقەتلەپ ئىش قىلىڭلار. اللە سىلەرنىڭ قىلمىشلىرىڭلاردىن خەۋەرداردۇر﴾.

ــ سۈرە نىسا 92 ـ، 93 ـ، 94 ـ ئايەتلەر

سۆزلۈكلەر تەھلىلى

فَتَحْرِير: (ئازاد قىلىشى)، بۇ سۆز ھۆرلۈك دېگەن سۆزدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، راغىب ئېيتقاندەك، ئىنساننى ھۆر قىلىش، قۇلنى قۇللۇقتىن ھۆرلۈككە چىقىرىش ”ئازاد قىلىش“ دەپ ئاتىلىدۇ. ئەسلىدە بۇ سۆز ”خالاس بولۇش“ دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. شۇڭا ئىنسان ھۆر دەپ ئاتىلىدۇ. چۈنكى ئۇ ئۆز ئىنسانىيلىقىغا داغ تەككۈزىدىغان ئامىللاردىن خالاس بولغان. اللە تائالا مۇشۇ مەنىدە مەريەمنىڭ ئانىسىنىڭ تىلىدا مۇنداق دېگەن: ﴿مەن قورسىقىمدىكى پەرزەنتىمنى (دۇنيا ئىشلىرىدىن) ئازاد قىلىنغان ھالدا چوقۇم سېنىڭ خىزمىتىڭگە ئاتىدىم﴾[1] يەنى خالىس ئىبادەت ئۈچۈن ئاتىدىم.

وَدِيَة: (دىيەت)، بۇ سۆز ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ قېنىنىڭ بەدىلى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىگىلىرىگە بېرىدىغان تۆلەم، دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. ئىسلام شەرىئىتى بۇ سۆزنى ھالاكەتكە ئۇچرىغان نەرسىلەرگە تۆلەيدىغان بەدەل ئۈچۈن ئەمەس، جان بەدىلى ئۈچۈن تولەيدىغان نەرسىنى بىلدۈرۈدىغان سۆز قىلىپ خاشلاشتۇرغان.

مُسَلَّمَة: (تۆلىشى)، بۇ سۆز ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىلىرىگە دىيەت تۆلەپ بېرىش، دىيەتنى ئادا قىلىش، دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ.

يَصَّدَّقُوْا: (ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ۋارىسلىرى دىيەتنى كەچۈرۈم قىلسا)، ئۇنىڭ سۆز تومۇرى «سەدەقە» بولۇپ، ئايەتتە: ئۇلار دىيەتنى كەچۈرۈم قىلسا، دىيەت ئېلىش ھەققىدىن ۋاز كەچسە، دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ. كەچۈرۈم قىلىش ياخشى ئىش بولغاچقا سەدىقە دەپ

[1] سۈرە ئال ئىمران، 35 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

www.munber.org

ئاتالغان. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ھەرقانداق ياخشى ئىش سەدىقىدۇر.»[①]

مِّيثَٰق: (مۇئاھىدە) يەنى ئەھدە ۋە كاپالەت. راغىب مۇنداق دەيدۇ: «بۇ سۆز قەسەم ۋە ۋەدە بىلەن تەكىتلىنىپ تۈزۈلگەن ئەھدە دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.»[②]

ضَرَبْتُمْ: (ئاتلانساڭلار)، ئۇنىڭ سۆز تومۇرى «زەرب» بولۇپ، كۆپ مەنىلەردە كېلىدۇ. شۇ مەنىلەردىن بىرى قول بىلەن، ھاسا بىلەن ئۇرۇش، قىلىچ بىلەن چېپىشتۇر. ئۇ يەنە، سەپەرگە چىقىش دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ. ئايەت: دۈشمەنلىرىڭلارغا قارشى جىھاد قىلىش ئۈچۈن الله يولىدا غازاتقا ئاتلانساڭلار، دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

فَتَبَيَّنُوٓا۟: (ئېنىقلاڭلار)، ئۇنىڭ سۆز تومۇرى «تەبەييۇن» بولۇپ، بىر ئىشنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلىش، دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. مەقسەت، بىر ئىشقا تەمكىنلىك بىلەن قاراش ۋە ئالدىراڭغۇلۇق قىلىشتىن ساقلىنىشتۇر. يەنى ئۇ سۆز: ئىسپاتلاڭلار، مۇھەققەقلەشتۈرۈڭلار، دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ. الله تائالا مۇشۇ مەنىدە مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر سىلەرگە بىر پاسىق ئادەم بىرەر خەۋەر ئېلىپ كەلسە، (ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى) بىلمەستىن بىرەر قەۋمنى رەنجىتىپ قويۇپ، قىلمىشىڭلارغا پۇشايمان قىلىپ قالماسلىقىڭلار ئۈچۈن، (ئۇ خەۋەرنى) ئېنىقلاپ كۆرۈڭلار﴾[③].

ٱلسَّلَٰمَ: (سالام بەرگەن)، بۇ سۆز ئەسلىدە قورال تاشلاپ تەسلىم بولماق دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. ئايەت: سىلەرگە بويسۇنۇپ، مۇسۇلمان بولغان ئادەمگە، ئۇنىڭ مال ـ مۈلكىنى غەنىمەت ئېلىشنى كۆزلەپ: سەن مۆمىن ئەمەس دېگىنىڭلارچە ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتمەڭلار، دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

عَرَضَ: (مال ـ مۈلك)، بۇ سۆز دۇنيا تىرىكچىلىكىنىڭ پۇل ـ ماللىرىنى كۆرسىتىدۇ. قۇرئان كەرىمدە مۇشۇ مەنىدە مۇنداق دېيىلىدۇ: ﴿ئۇلار بۇ دۇنيانىڭ ئەرزىمەس پۇل ـ مېلىنى (ھالال بىلەن ھارامنى ئايرىماي، قارىقويۇق) ئالىدۇ ۋە بىزنى الله ئەپۇ قىلىدۇ، دەيدۇ﴾[④] دۇنيانىڭ پۇل ـ مېلى دېگىنىمىز، مەيلى ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن، پۈتۈن مال ـ مۈلكنى كۆرسىتىدۇ.

مَغَانِمُ كَثِيرَةٌ: (نۇرغۇن غەنىمەتلەر)، «مەغانىمە» دېگەن بۇ سۆز «مەغنەم» دېگەن سۆزنىڭ كۆپلۈك ئىشلىتىلىشى بولۇپ، ئىنسان دۈشمەندىن ئولجا ئالىدىغان نەرسىنى كۆرسىتىدۇ. ئايەتتە: كەڭ ۋە مول رىزىق دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

---

① ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم، ھۇزەيفە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان.
② ئىمام راغىب ئەسفەھانىنىڭ «ئەلمۇفرەدات فىي غەرىيبىل قۇرئان» ناملىق كىتابى، 512 ـ بەت.
③ سۈرە ھۇجۇرات، 6 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
④ سۈرە ئەئراف، 169 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

تەبەرى مۇنداق دەيدۇ: «ئايەتنىڭ مەنىسى شۇكى، سىلەرگە قارشى ئۇرۇش قىلماي، تەسلىم بولغان كىشىگە: سەن مۆمىن ئەمەس دەپ، دۇنيا تىرىكچىلىكىنىڭ پۇل - مېلىنى كۆزلىگەن ئاساستا ئۇنى ئۆلتۈرۈدىغان ئىشنى قىلماڭلار. اللہ نىڭ دەرگاھىدا ھەقىقەتەن اللہ سىلەرگە تەييارلىغان نۇرغۇن رىزىق ۋە كاتتا نېمەتلەر بار.»[1]

ئايەتلەرنىڭ ئومۇمىي مەنىسى

اللہ تائالا مۇنداق دەيدۇ: مۆمىن ئادەمنىڭ مۆمىن ئادەمنى ئۆلتۈرۈشكە قەدەم بېسىشى ﴿ھېچ دۇرۇس ئەمەس﴾، ھەمدە ئۇنىڭغا ھەرگىز ياراشمايدۇ. لېكىن ﴿سەۋەنلىك﴾ بىلەن ئادەم ئۆلتۈرۈش ئىشى يۈز بەرسە، يەنى خاتالىق سەۋەبىدىن ئادەم ئۆلتۈرۈش سادىر بولسا، قاتىل ﴿بىر مۆمىن قۇلنى﴾ ئازاد قىلىشى ۋە ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ۋارىسلىرىغا ئۆلگۈچىنىڭ قان بەدىلى ئۈچۈن ﴿دىيەت تۆلىشى كېرەك﴾. ئەگەر ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ۋارىسلىرى ئۆز ئىختىيارى بىلەن قاتىلنىڭ گەردىنىدىكى دىيەتنى كەچۈرۈم قىلسا، شۇ چاغدا قاتىلنىڭ بۇ دىيەتنى تۆلىشى زۆرۈر ئەمەس. ئەگەر ئۆلتۈرۈلگۈچى مۆمىن بولۇپ، ئۇنىڭ ئىگىلىرى مۇسۇلمانلارنىڭ دۈشمەنلىرى بولغان كاپىرلار بولسا، بۇ چاغدا ئۆلتۈرۈپ قويغۇچى بىر نەپەر مۆمىن قۇلنى ئازاد قىلىشى لازىم، ئۆلگۈچىنىڭ ئىگىلىرىگە دىيەت تۆلەش كېرەك ئەمەس. چۈنكى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىلىرى مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىدىغانلار بولغاچقا، ئۇلارنىڭ مۇسۇلمانلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىشىغا ياردىمى بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، مۇسۇلمانلارنىڭ مال - مۈلكى ئۇلارغا بېرىلمەيدۇ. ئەگەر ئۆلتۈرۈلگۈچى مۇسۇلمانلار ئارىسىدا ئەھدە تۈزۈشكەن كۇففار قەۋمدىن بولسا ياكى زىممىي بولسا، مۆمىننى ئۆلتۈرۈپ قويغاندا ۋاجىپ بولغىنىغا ئوخشاش، ئۇنىڭ ۋارىسلىرىنىڭ ھەققى ئۈچۈن ئۇلارغا ﴿دىيەت تۆلەش﴾، اللہ تائالانىڭ ھەققىدە ئۆتكۈزگەن گۇناھىنى يۇيۇش ئۈچۈن ﴿بىر نەپەر مۆمىن قۇلنى﴾ ئازاد قىلىش كېرەك. ئازاد قىلىدىغان قۇل ﴿تاپالمىغان ئادەم﴾ گۇناھكار بەندىلىرىنىڭ ﴿تەۋبىسىنى اللہ نىڭ قوبۇل قىلىشى ئۈچۈن﴾ قەمەرىيە ھېسابىدا ﴿ئۈزۈلدۈرمەي ئىككى ئاي﴾ روزا تۇتۇشى لازىم. ﴿اللہ﴾ ئىنسانلارغا پايدىلىق نەرسىلەرنىڭ ﴿ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچى﴾، شەرىئەت ھۆكۈملىرىنى بەلگىلەشتە ﴿ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر﴾.

كېيىنكى ئايەتتە اللہ تائالا بىر مۆمىننى قەستەن ئۆلتۈرۈشنىڭ ھۆكمىنى ۋە ئۇنىڭغا تېگىشلىك بولغان جازانىڭ ئېغىرلىقىنى بايان قىلىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ جىنايىتى ناھايىتى چوڭدۇر. اللہ تائالا مۇنداق قاتىلغا كەففارەتنىڭ بارلىقىنى تىلغا ئالماستىن، بەلكى ئۇنىڭغا قىيامەت كۈنى تەييارلىغان قاتتىق ئازابتىن سىرت، دوزاختا مەڭگۈ قېلىش، اللہ نىڭ غەزىپىگە ئۇچراش ۋە رەھمىتىدىن قوغلىنىشتىن ئىبارەت كاپىرلارنى قورقىتقان قاتتىق ئازابنى تەييارلىغانلىقىنى تىلغا ئالىدۇ.

[1] ئىمام تەبەرىنىڭ «جامىئۇل بەيان» ناملىق تەپسىرى، 5 - جىلد، 221 - بەت.

www.munber.org

الله تائالا بۇ ئايەتلەرنى مۆمىنلەرنى ﴿الله يولىغا﴾ جىھاد قىلىش ئۈچۈن چىققاندا مۇسۇلمان ياكى كاپىرلىقنى بىلەلمەي قېلىپ، ئىشى ئېنىق بولمىغان كىشىنى ئۆلتۈرۈشتە ئىسپاتقا تايىنىشقا، ئۇنىڭ كاپىرلىقنى ئىسپاتلىماي تۇرۇپ ئۇنى ئۆلتۈرۈشكە قەدەم قويماسلىققا بۇيرۇش بىلەن ئاخىرلاشتۇرىدۇ. ئەگەر ئۇ تەسلىم بولۇپ، مۇسۇلمان بولغانلىقىنى ئىزھار قىلسا، ﴿دۇنيانىڭ﴾ ئەرزىمەس ۋە قولدىن ئاسانلا چىقىپ كېتىدىغان مال ـ مۈلكىنىڭ تەمەسىدە ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىش دۇرۇس ئەمەس. الله تائالا مۆمىنلەرگە ئىلگىرى ئۇلارنىڭمۇ ئەنە شۇنداق مۇشرىك كاپىرلاردىن ئىكەنلىكىنى، ﴿كېيىن الله﴾ ئۇلارغا ھىدايەت يولىنى ﴿ئىلتىپات قىلىپ﴾، ئىسلامغا يېتەكلىگەنلىكىنى ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ. الله تائالا نېمەت ئاتا قىلىشقا يېتەرلىكتۇر.

نازىل بولۇش سەۋەبلىرى

1 ـ رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئەيياش ئىبنى ئەبۇ رەبىيئە ئەبۇ جەھلنىڭ ئانا بىر قېرىندىشى ئىدى. ئۇ مۇسۇلمان بولىدۇ، قەۋمىدىن قورقۇپ مەدىنىگە ھىجرەت قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئانىسى ئۇ قايتىپ كەلگەنگە قەدەر تاماق يېمەسلىككە، سۇ ئىچمەسلىككە ۋە سايىدە ئولتۇرماسلىققا قەسەم ئىچىدۇ. ئەبۇ جەھل ۋە ھارىس ئىبنى يەزىد مەككىدىن چىقىپ ئەيياشنىڭ قېشىغا كېلىدۇ. ئەبۇ جەھل ئۇنىڭغا: مۇھەممەد سېنى سىلە ـ رەھىم قىلىشقا بۇيرۇمىدىمۇ؟ سەن قايتىپ بېرىپ ئاناڭغا ياخشىلىق قىلغىن، سەن ئۆزەڭ ئۆز دىنىڭدا قېلىۋەرسەڭمۇ بولىدۇ، دەيدۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇ مەككىگە قاراپ يولغا چىقىدۇ. ئۇلار مەككىگە يېقىن كەلگەندە ئەيياشنىڭ قوللىرىنى ۋە پۇتلىرىنى باغلايدۇ. ئەبۇ جەھل ئۇنى يۈز قامچا ئۇرىدۇ، ھارىسمۇ ئۇنى يۈز قامچا ئۇرىدۇ. ئەيياش ھارىسقا: بۇغۇ مېنىڭ قېرىندىشىم! سەن كىمسەن؟ الله نىڭ نامى بىلەن قەسەمكى، مەن سېنى يالغۇز يەردە تېپىۋالسام، ئۆلتۈرۈۋېتىمەن، دەيدۇ.

ئۇ ئانىسىنىڭ يېنىغا كىرگەندە ئانىسى: سەن ئىسلام دىنىدىن بۇرۇنقى دىنىڭغا يانمىغىچە ئۇستىڭدىكى كويزا ـ كىشەنلەرنى ئالمايمەن، دەپ قەسەم ئىچىدۇ. ئەيياش ئىسلام دىنىدىن يانغانلىقىنى ئېيتىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ يەنە ھىجرەت قىلىدۇ. كېيىن ھارىس ئىبنى يەزىد ئىسلام دىنىغا كىرىدۇ. ئۇنىڭ مۇسۇلمان بولغانلىقىنى ئەيياش بىلمەي قالىدۇ. بىر كۈنى ئەيياش ئۇنى يالغۇز ئۇچرىتىپ قېلىپ ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. ھارىسنىڭ مۇسۇلمان بولغانلىقى ئەيياشقا يەتكۈزۈلگەندە قىلمىشىغا پۇشايمان قىلىدۇ ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ: مەن ئۇنى ئۇنىڭ ئىسلامغا كىرگەنلىكىنى بىلمەي ئۆلتۈرۈپ قويۇپتىمەن دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ﴿مۆمىن ئادەمنىڭ مۆمىن ئادەمنى سەۋەنلىك بىلەن ئەمەس، قەستەن ئۆلتۈرۈشى ھېچ دۇرۇس ئەمەس، كىمكى بىرەر مۆمىننى سەۋەنلىك

بىلەن ئۆلتۈرۈپ قويىدىكەن، ئۇ بىر مۆمىن قۇلنى ئازاد قىلىشى ۋە ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ۋارىسلىرىغا دىيەت تۆلىشى كېرەك﴾ دېگەن ئايەت نازىل بولىدۇ[1].

2 ـ ئىمام ئەھمەد ۋە تىرمىزى ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «بەنى سۇلەي قەبىلىسىدىن بىر ئادەم قويلىرىنى ھەيدەپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بىرقانچە نەپەر ساھابىلىرىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئۇلارغا سالام قىلىدۇ. ئۇلار: بۇ ئادەم بىزگە پەقەت جېنىنى بىزدىن ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن سالام قىلدى دەپ، ئۇنىڭغا ھۇجۇم قىلىپ ئۆلتۈرۈپ قويىدۇ ۋە قويلىرىنى ئېلىپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن: ﴿ئى مۆمىنلەر! الله يولىغا (يەنى غازاتقا) ئاتلانغان ۋاقتىڭلاردا ھەقىقەتلەپ ئىش قىلىڭلار (يەنى مۆمىن ياكى كاپىرلىقى ئېنىق بولغۇچە ئۆلتۈرۈشكە ئالدىراپ كەتمەڭلار)...﴾ دېگەن بۇ ئايەت نازىل بولىدۇ.»[2]

تەپسىرنىڭ ئىنچىكە ۋە نازۇك نۇقتىلىرى

1 ـ بىر مۆمىننىڭ مۆمىنلىك سۈپىتى بىلەن ئىمان ئەھلىدىن بىرەر ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ قويۇشى ئۇنىڭغا ياراشمايدۇ. چۈنكى ئۇنىڭدىن مۇنداق ئىشنىڭ سادىر بولۇشى تەسەۋۋۇر قىلىنمايدۇ. نېمىشقا دېگەندە، ئۇنىڭ ئىمانى ئۇنىڭ ئىشلىرىغا ۋە ئىرادىسىگە ھۆكۈمرانلىق قىلىدۇ. ئۇنى قەستەن ئادەم ئۆلتۈرۈشتىن توسۇپ قالىدۇ. لېكىن مۇنداق ئىش ئۇنىڭدىن سەۋەنلىك تۈپەيلى يۈز بېرىپ قېلىشى مۇمكىن.

2 ـ ﴿ئۇلار (يەنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ۋارىسلىرى) دىيەتنى كەچۈرۈم قىلسا﴾ دېگەن ئايەتتىكى كەچۈرۈم قىلىشنى ”سەدىقە“ دېگەن سۆز تەبىرى بىلەن ئىپادىلەش ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىلىرىنى قاتىلنى كەچۈرۈم قىلىشقا رىغبەتلەندۈرىدۇ، كەچۈرۈم قىلىشنىڭ ئارتۇقچىلىقىغا ئالاھىدە ئەسكەرتىدۇ، ئۇلارغا قاتىلنى كەچۈرۈشنىڭ ۋە ئۇنىڭدىن دىيەت ئالماسلىقنىڭ ئۆزىنىڭ سەدىقە ئىكەنلىكىنى ئەسكەرتىپ ئۆتىدۇ. ئۇ، ئىسلام دىنى قىلىشقا رىغبەتلەندۈرىدىغان گۈزەل ئەخلاقلارنىڭ بىرىدۇر.

3 ـ ﴿ئۇنىڭ جازاسى جەھەننەم بولىدۇ، ئۇ جەھەننەمدە مەڭگۈ قالىدۇ. الله نىڭ غەزىپىگە ۋە لەنىتىگە دۇچار بولىدۇ. الله ئۇنىڭغا (ئاخىرەتتە) قاتتىق ئازاب تەييارلايدۇ﴾ دېگەن ئايەت مۆمىننى قەستەن ئۆلتۈرۈشنىڭ جازاسىنىڭ ئىنتايىن ئېغىر ۋە قاتتىق ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئايەت قاتىلغا مۇنداق ئۈچ ھۆكۈمنى قىلدى: بىرىنچى، ئۇ جەھەننەمدە مەڭگۈ قالىدۇ. ئىككىنچى، ئۇ الله نىڭ غەزىپىگە ۋە لەنىتىگە دۇچار بولىدۇ. ئۈچىنچى، الله تائالا ئۇنىڭغا ئاخىرەتتە قاتتىق ئازاب تەييارلايدۇ.

---

[1] ئىمام زەمەخشەرىنىڭ «ئەلكەششاف» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 425 ـ بەت. ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 5 ـ جىلد، 313 ـ بەت. ئىمام فەخرۇددىن رازىنىڭ «ئەتتەپسىر ئەلكەبىر» ناملىق تەپسىرى، 10 ـ جىلد، 27 ـ بەت.
[2] ئىمام ئىبنى كەسىرنىڭ «قۇرئان ئەزىم» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 538 ـ بەت. ئىمام ئەلۇسىنىڭ «رۇھۇلمەئانى» ناملىق تەپسىرى، 5 ـ جىلد، 119 ـ بەت.

www.munber.org

شۇنىڭ ئۈچۈن بىر ھەدىس شەرىفتە مۇنداق دېيىلىدۇ: «اللہ قا نىسبەتەن دۇنيانىڭ يوقىلىپ كېتىشى، بىر مۆمىننىڭ ئۆلتۈرۈلىشىدىن يەڭگىلدۇر»[1]

يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلىدۇ: «كىمكى بىر مۆمىننى ئۆلتۈرۈشكە بىر ئېغىز سۆزنىڭ يېرىمى بىلەن بولسىمۇ ياردەم قىلىدىكەن، قىيامەت كۈنى پىشانىسىگە: اللہ نىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىد ئۈزگۈچىدۇر، دەپ يېزىلغان ھالەتتە كېلىدۇ.»[2]

شۇنىڭ ئۈچۈن ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس: مۆمىننى قەستەن ئۆلتۈرگەن قاتىلنىڭ تەۋبىسى قوبۇل بولمايدۇ، دەپ پەتىۋا بەرگەن.

زەمەخشەرى «ئەلكەششاف» ناملىق تەپسىرىدە مۇنداق دەيدۇ: «ئەجەبلىنىشكە تېگىشلىك شۇنداق كىشىلەر باركى، ئۇلار بۇ ئايەتنى ئوقۇيدۇ، ئۇنىڭدىكى ھۆكۈمنى كۆرىدۇ، ئەنە شۇ كاتتا ھەدىسلەرنى ۋە قاتىلنىڭ تەۋبىسىنىڭ قوبۇل بولمايدىغانلىقى ھەققىدە ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباسنىڭ بەرگەن پەتىۋاسىنى ئاڭلايدۇ، ئاندىن مۆمىننى ئۆلتۈرگەن قاتىلنىڭ تەۋبىسىز ئەپۇ قىلىنىشىنى تەمە قىلىشىدۇ. ﴿ئۇلار (ھەقنى تونۇش ئۈچۈن) قۇرئاننى پىكىر قىلمامدۇ؟ بەلكى ئۇلارنىڭ دىللىرىدا قۇلۇپ بار (شۇڭا ئۇلار چۈشەنمەيدۇ)﴾[3].»

4 ـ مۆمىننى ئۆلتۈرگۈچىنىڭ دوزاختا مەڭگۈ قېلىشى ئۇنى ئۆلتۈرۈشنى ھالال سانىغان كىشىگە قارىتىلىدۇ ياكى مەڭگۈ قېلىش، دېگەن بۇ سۆز ئۇزۇن مۇددەت قېلىشنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى تىلشۇناسلار مەڭگۈ، دېگەن بۇ سۆزنى ئۇزۇن مۇددەت قېلىشقا ئىشلىتىدۇ.

شەرىئەت ھۆكۈملىرى

بىرىنچى ھۆكۈم

ئادەم ئۆلتۈرۈشنىڭ تۈرلىرى قايسىلار؟ ئۇنىڭ قايسى تۈرىدە كەففارەت بېرىش ۋاجىپ بولىدۇ؟

اللہ تائالا سۈرە بەقەرەنىڭ: ﴿ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئۈچۈن قىساس ئېلىش سىلەرگە پەرز قىلىندى﴾[4] دېگەن ئايىتىدە، ئۆلتۈرۈلگەن ئادەم ئۈچۈن قىساس ئېلىشنى پەرز قىلغان ئىدى. بىز ھازىر ئۈستىدە توختىلىۋاتقان ئايەتتە بولسا، سەۋەنلىك سەۋەبىدىن ئۆلتۈرۈلگەن ئادەم ئۈچۈن دىيەت تۆلەشنى ۋە كەففارەت بېرىشنى پەرز قىلدى. بۇنىڭدىن شۇ

---

[1] ئىمام بەيھەقى رىۋايەت قىلغان. ئىمام تىرمىزى ۋە نەسائىينىڭ رىۋايىتىدە «بىر مۇسۇلماننى ئۆلتۈرۈشتىن يېنىكتۇر» دېيىلگەن.
[2] ئىمام تىرمىزى ئەبۇ ھۇرەيرىدىن رىۋايەت قىلغان بولۇپ، سەنەدى ئاجىزدۇر.
[3] سۈرە مۇھەممەد، 24 ـ ئايەت.
[4] سۈرە بەقەرە، 178 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

مەلۇم بولىدۇكى، قىساس ئېلىش سەۋەنلىكتىن ئۆلتۈرۈلگەن ئادەم ئۈچۈن ئەمەس، قەستەن ئۆلتۈرۈلگەن ئادەم ئۈچۈن پەرزدۇر.

ئىمام مالىك (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) مۇنداق دەپ قارايدۇ: ئادەم ئۆلتۈرۈش يا قەستەنلىكتىن بولىدۇ، يا سەۋەنلىكتىن بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۈچىنچى تۈرى يوق. چۈنكى قاتىل ئۆلتۈرۈۋېتىش نىيىتى بىلەن ئۆلتۈرسە، قەستەنلىك بولىدۇ، ئۆلتۈرۈۋېتىشنى نىيەت قىلمىغان بولسا، سەۋەنلىك بولىدۇ. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «الله نىڭ كىتابى قۇرئاندا ئادەم ئۆلتۈرۈشنىڭ پەقەت قەستەنلىك ۋە سەۋەنلىكتىن ئىبارەت ئىككى تۈرى بار.»

كۆپچىلىك فىقھشۇناسلار مۇنداق دەپ قارايدۇ: ئادەم ئۆلتۈرۈش قەستەنلىك، سەۋەنلىك ۋە قەستەنلىككە ئوخشاپ كېتىشتىن ئىبارەت ئۈچ قىسىم بولىدۇ.

قەستەنلىككە كەلسەك، قاتىل ئۆلگۈچىنى ئۆلتۈرۈۋېتىشنى نىيەت قىلىپ، قىلىچ، پىچاق ياكى قورالغا ئوخشاش ئۆلتۈرەلەيدىغان نەرسىلەرنى ئىشلىتىدۇ. مانا بۇ قەستەنلىك بولۇپ، قاتىلدىن قىساس ئېلىش پەرز بولىدۇ. چۈنكى ئۇ كۆپىنچە ھاللاردا ئۆلتۈرەلەيدىغان نەرسىنى ئىشلىتىپ ئۆلگۈچىنى ئۆلتۈرۈۋېتىشنى قەستلىگەن.

سەۋەنلىككە كەلسەك، مۇنداق ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ: بىرى، ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويغۇچى بىرەر مۇشرىكنى ياكى بىرەر قۇشنى ئېتىشنى كۆزلەپ ئوق ئاتىدۇ، لېكىن ئوق مۇسۇلمانغا تېگىپ كېتىدۇ. يەنە بىرى، ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويغۇچى ئۆلگۈچىنىڭ ئۈستىدە كاپىرلىقنىڭ ئالامەتلىرىنى كۆرگەنلىكى ئۈچۈن ئۇنى مۇشرىك، دەپ ئويلاپ ئۆلتۈرۈپ قويىدۇ. بىرىنچى تۈرى ئەمەلىيەتتىكى سەۋەنلىك، ئىككىنچى تۈرى نىيەتتىكى سەۋەنلىك بولىدۇ.

قەستەنلىككە ئوخشاپ كېتىشكە كەلسەك، ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويغۇچى ئۆلگۈچىنى كۆپىنچە ھاللاردا ئۆلتۈرۈپ قويمايدىغان يېنىك ھاسىدەك نەرسە بىلەن ئۇرىدۇ، لېكىن ئۇ ئۆلۈپ قالىدۇ ياكى ئۇنى قولى بىلەن بىر كاچات سالىدۇ ياكى ئۇنى كىچىك تاش بىلەن ئۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۆلۈپ قالىدۇ. مانا بۇ ئۇرۇش گەرچە قەستەنلىك بولسىمۇ، ئۆلتۈرۈپ قويۇش سەۋەنلىك ھېسابلىنىدۇ.

ئىمام قۇرتۇبى مۇنداق دەيدۇ: «شەئبى، سەۋرى، ئىراق ئۆلىمالىرى ۋە شافىئىي قاتارلىقلار قەستەنلىككە ئوخشاپ كېتىدىغان قاتىللىق جىنايىتى مەۋجۇتتۇر، دەپ قارايدۇ. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭمۇ مۇشۇنداق قارايدىغانلىقىنى رىۋايەت قىلدۇق. مانا بۇ قاراش توغرىدۇر. ئەسلى مەقسەت قان تۆكۈشتىن ساقلىنىش بولغاچقا، قان تۆكۈلۈشتىن ئېھتىيات قىلىش ئەڭ ھەقلىقتۇر. قاتىلنىڭ قەستەن ئادەم ئۆلتۈرگەنلىكى ئوچۇق پاكىت بىلەن، ھېچقانداق توسالغۇسىز ئىسپاتلانسا، ئاندىن ئۇ ئۆلتۈرۈلىدۇ. قەستەنلىككە ئوخشاپ كېتىدىغان قاتىللىق جىنايىتىدە توسالغۇ بار. چۈنكى قاتىلنىڭ قەستەنلىك بىلەن سەۋەنلىك ئارىسىدا قالغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا قەستەنلىككە ئوخشاپ كېتىش ھۆكمى بېرىلىدۇ. بۇنىڭدا ئۇرۇش مەقسەت قىلىنغان، بىراق ئۆلتۈرۈش

www.munber.org

مەقسەت قىلىنمىغان بولغاچقا، قىساس ساقىت بولىدۇ. لېكىن دىيەت ئېغىرلىتىلىدۇ. بۇنىڭغا ئوخشاش مەسىلە سۈننەتتە مۇنداق بايان قىلىنغان:

ئىمام ئەبۇ داۋۇد، ئابدۇللاھ ئىبنى ئەمرىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «بىلىڭلاركى، قامچا ۋە ھاسىغا ئوخشاش نەرسە بىلەن ئۇرۇش تۈپەيلىدىن، قەستەنلىككە ئوخشاپ كېتىدىغان، بىراق سەۋەنلىكتىن ئۆلتۈرۈلگەن ئادەمنىڭ دىيىتى چوقۇم يۈز تۆگىدۇر. ئۇنىڭدىن قىرىق تۆگە بوغاز بولۇشى كېرەك.»[①]

كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ دەلىلى

كۆپچىلىك ئۆلىمالار قەستەنلىككە ئوخشاپ كېتىدىغان قاتىللىق جىنايىتىنى ئىسپاتلاشتا شۇنداق دەلىل كەلتۈرىدۇكى، نىيەت بىزدىن يوشۇرۇن بىر ئىش بولۇپ، ئۇنى بىز بىلەلمەيمىز. ھۆكۈم پەقەت تاشقى ئەھۋالغا قاراپ چىقىرىلىدۇ. كىمكى بىرەر ئادەمنى كۆپىنچە ھاللاردا ئۆلتۈرۈپ قويىدىغان نەرسە بىلەن ئۇرسا، بىز ئۇنىڭغا قەستەنلىك ھۆكمىنى بېرىمىز. چۈنكى كۆپىنچە ھاللاردا ئۆلتۈرۈپ قويىدىغان نەرسە بىلەن ئادەم ئۇرۇش ئۇرغۇچىنىڭ ئۇنى ئۆلتۈرۈشنى مەقسەت قىلغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. كىمكى بىرەر ئادەمنى كۆپىنچە ھاللاردا ئۆلتۈرۈپ قويمايدىغان نەرسە بىلەن ئۇرسا، بۇ ھالدا ئۇ قەستەنلىك بىلەن سەۋەنلىك ئارىسىدا قالغان بولىدۇ. شۇڭا بىز ئۇنىڭغا قەستەنلىككە ئوخشاپ كېتىدىغان قاتىللىق جىنايىتى ھۆكمىنى بېرىمىز. بۇ ھۆكۈم ئەمەلىيەتكە ۋە شۇ ئىشنىڭ ئۆزىگە نىسبەتەن ئەمەس، پەقەت بىزگە نىسبەتەن شۇنداق بولىدۇ. چۈنكى ئۇ ئەمەلىيەتتە يا قەستەنلىك، يا سەۋەنلىكتىن ئىبارەت بولىدۇ. بۇ جىنايەت ئۇرۇشنى مەقسەت قىلغانلىق جەھەتتىن قەستەنلىككە ئوخشاپ كېتىدۇ. كۆپىنچە ھاللاردا ئادەم ئۆلتۈرەلمەيدىغان نەرسە بىلەن ئۇرغانلىق جەھەتتىن سەۋەنلىككە ئوخشاپ كېتىدۇ. بۇ جىنايەتتە ئوچۇقتىن ئوچۇق قەستەنلىك بولمىغانلىقتىن قىساس ساقىت بولىدۇ. ئوچۇقتىن ئوچۇق سەۋەنلىك بولمىغانلىقتىن ئېغىر دەرىجىدە دىيەت تۆلەش ۋاجىپ بولىدۇ. چۈنكى ئۆلتۈرۈش مەقسەت قىلىنمىغان بولسىمۇ، ئۇرۇش ئەمەلىيەتتە مەقسەت قىلىنغان.

ئۇلار يۇقىرىدىكى ھەدىسنى دەلىل قىلىدۇ، شۇنداقلا ئىمام ئەھمەد، ئەبۇ داۋۇد ۋە نەسائى رىۋايەت قىلغان مۇنۇ ھەدىسنى دەلىل قىلىدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككە فەتھى بولغان كۈنى خۇتبە سۆزلەپ مۇنداق دېگەن: «بىلىڭلاركى، قامچا، ھاسا ۋە تاشقا ئوخشاش نەرسە بىلەن ئۇرۇش تۈپەيلىدىن، قەستەنلىككە ئوخشاپ كېتىدىغان، بىراق سەۋەنلىكتىن ئۆلتۈرۈلگەن ئادەم ئۈچۈن ئېغىر دىيەت ئېلىنىدۇ...»[②]

ئىككىنچى ھۆكۈم

قەستەن ئۆلتۈرۈش دېگەن نېمە؟ ئۇنىڭ جازاسىچۇ؟

[①] ئىمام تەبەرىنىڭ «جامىئۇل بەيان» ناملىق تەپسىرى، 5 ـ جىلد، 329 ـ بەت.
[②] ئىمام جەسساسنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 279 ـ بەت.

قەستەن ئۆلتۈرۈش قىساس ئېلىشنى ۋاجىپ قىلىپ قويىدۇ، مىراسخورلۇق قىلىشنى مەنئى قىلىدۇ ۋە قاتىلنى ئېغىر گۇناھكار قىلىدۇ. بۇنىڭغا فىقھشۇناسلار بىردەك ئىتتىپاق كەلگەن. ئەمما كەففارەتكە كەلسەك، ئىمام شافىئىي ۋە مالىك: قاتىلنىڭ كەففارەت بېرىشى ۋاجىپ دەپ قارايدۇ. ئىمام ئەبۇ ھەنىفە بولسا، قاتىلغا كەففارەت كەلمەيدۇ، دەپ قارايدۇ. بۇ ئىمام سەۋرىنىڭمۇ قارىشىدۇر.

ئىمام شافىئىي مۇنداق دەيدۇ: «سەۋەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن ئادەم ئۈچۈن قاتىلغا كەففارەت كەلگەن يەردە قەستەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن ئادەم ئۈچۈن قاتىلغا كەففارەت كېلىشى تېخىمۇ ھەقلىقتۇر.»

ئىمام ئەبۇ ھەنىفە مۇنداق دەيدۇ: «قاتىللىق جىنايىتىدە اللە تائالا پەرز قىلغان كەففارەتتىن باشقا كەففارەت كەلمەيدۇ. قەستەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن ئادەم ئۈچۈن كەففارەت بېرىش تىلغا ئېلىنمىدى. شۇڭا ئۇنىڭدا كەففارەت يوق.»

ئىبنى مۇنزىر مۇنداق دەيدۇ: «بىزمۇ ئىمام ئەبۇ ھەنىفىدەك قارايمىز. چۈنكى كەففارەت بېرىش ئىبادەتتۇر. ھېچكىمنىڭ اللە تائالانىڭ كىتابى قۇرئان كەرىمدىن ياكى سۈننەتتىن ۋە ياكى پۈتۈن ئۆلىمالار بىرلىككە كەلگەن مەسىلىدىن دەلىل ئالماي تۇرۇپ، اللە نىڭ بەندىلىرىگە بىرەر پەرزنى پەرز قىلىپ بەلگىلەپ بېرىشى دۇرۇس ئەمەس. قەستەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويغان قاتىلغا كەففارەت بېرىشنى پەرز دېگۈچىلەرنىڭ مەن يۇقىرىدا تىلغا ئالغان مەنبەلەردىن تايانغان ھېچقانداق دەلىلى يوق.»[1]

فىقھشۇناسلار قەستەنلىك بىلەن قەستەنلىككە ئوخشاپ كېتىشنىڭ مەنىسى ھەققىدە خېلى كۆپ قاراشلارغا كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئەڭ مەشھۇر بولغانلىرى ئۈچتۇر.

1 ـ قاتىل ئۆلگۈچىنى قورال ياكى قورالنىڭ ئورنىنى ئالىدىغان نەرسىلەر بىلەن ئۆلتۈرگەن بولسا، قەستەنلىك بولىدۇ. مەسىلەن: بوغۇزلاپ ياكى بىسى بار ھەرقانداق نەرسىنى ئىشلىتىپ ۋە ياكى ئوتتا كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرۈش قەستەنلىك بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقىلىرى قەستەنلىككە ئوخشاپ كېتىش بولىدۇ. مەسىلەن: ھاسا بىلەن، مەيلى چوڭ ياكى كىچىك تاش بىلەن ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويۇش قەستەنلىككە ئوخشاپ كېتىش بولىدۇ. بۇ ئىمام ئەبۇ ھەنىفە (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) نىڭ قارىشىدۇر.

2 ـ قاتىل ئۆلتۈرۈشنى مەقسەت قىلىپ، تۆمۈر، تاش، ھاسا ۋە باشقا ئەسۋابلاردەك، ئادەتتە ئۆزىگە ئوخشاش بىرەر ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ قويىدىغان نەرسىلەردە ئۆلتۈرگەن ھەرقانداق ئادەم قەستەن ئۆلتۈرۈلگەن بولىدۇ. ئادەتتە ئۆزىگە ئوخشاش بىرەر ئادەمنى ئۆلتۈرۈپ قويمايدىغان نەرسىلەردە ئۆلتۈرۈپ قويغان ھەرقانداق ئادەم قەستەنلىككە ئوخشاپ كېتىش بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن بولىدۇ. بۇ، ئەبۇ يۇسۇف ۋە مۇھەممەد (اللە ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن!) نىڭ قارىشىدۇر.

[1] ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 5 ـ جىلد، 331 ـ بەتتىن نەقىل قىلىندى.

www.munber.org

3 - ئۇرۇشنى ۋە ئۆلتۈرۈشنى قەستلەپ ئۇرغاندا ئۆلۈپ قالغان ئادەمنىڭ ھەممىسى قەستەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈلگەنلىك بولىدۇ. ئۆلتۈرۈشنى قەستلىمەستىن، ئۇرۇشنى قەستلەپ ئۇرغاندا ئۆلۈپ قالغان ئادەمنىڭ ھەممىسى قەستەنلىككە ئوخشاپ كېتىش بولىدۇ. بۇ، ئىمام شافىئىينىڭ (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) قارىشىدۇر.

كۈچلۈك قاراش

ئىمام ئەبۇ ھەنىفە (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) نىڭ تۆمۈردىن باشقا نەرسە بىلەن ئۆلتۈرگەن ھەرقانداق قاتىللىق جىنايىتىنى قەستەنلىككە ئوخشاپ كېتىش دەپ قارىغانلىقى ئاجىز قاراشتۇر. ئەگەر بىر ئادەم تۆگمەن تېشىغا ئوخشاش نەرسە بىلەن بىرەر ئادەمنى بېشىغا ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپ، ئاندىن قەستەن ئۆلتۈرمىگەنلىكىنى دەۋا قىلسا، ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەن بولۇپ قالىدۇ. مۇنداق ھالەتتە قىساس ئېلىش پايدىلىقتۇر. چۈنكى الله تائالا ئىنسانلارنىڭ جانلىرىنى قوغداش ئۈچۈن قىساس ئېلىشنى بەلگىلىگەن. ئىمام ئەبۇ يۈسۈپ، مۇھەممەد ۋە شافىئىيلارنىڭ قارىشى ناھايىتى توغرا قاراشتۇر[①].

ئۈچىنچى ھۆكۈم

قۇل ئازاد قىلىشنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟ قۇل ئازاد قىلىش كىمگە پەرز بولىدۇ؟

الله تائالا سەۋەنلىكتىن ئۆلتۈرۈلگەن ئادەم ئۈچۈن قاتىلنىڭ گەردىنىگە بىر مۆمىن قۇلنى ئازاد قىلىش ۋە ئۆلگۈچىنىڭ ئىگىلىرىگە دىيەت تۆلەشتىن ئىبارەت ئىككى ئىشنى پەرز قىلدى.

مۆمىن قۇلغا كەلسەك، ئىبنى ئابباس ۋە ھەسەن مۇنداق دەيدۇ: «پەقەت ناماز ئوقۇيدىغان ۋە روزا تۇتىدىغان قۇلنى ئازاد قىلغاندىلا ئاندىن مۆمىن قۇلنى ئازاد قىلغان بولىدۇ.»

ئىمام مالىك، شافىئىي ۋە ئەبۇ ھەنىفە مۇنداق دەيدۇ: «ئاتا - ئانا ئىككىسىنىڭ بىرى مۇسۇلمان بولسا، كىچىك بالا قۇلنى ئازاد قىلسىمۇ بولۇۋېرىدۇ.»

ئىمام ئەھمەد (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) نىڭ بۇ مەسىلە ھەققىدە ئىككى خىل قارىشىنىڭ بارلىقى رىۋايەت قىلىنغان بولۇپ، بىرى، ئاتا - ئانا ئىككىسىنىڭ بىرى مۇسۇلمان بولسا، كىچىك بالا قۇلنى ئازاد قىلسىمۇ بولۇۋېرىدۇ. يەنە بىرى، پەقەت ناماز ئوقۇيدىغان ۋە روزا تۇتىدىغان قۇلنى ئازاد قىلغاندىلا ئاندىن مۆمىن قۇلنى ئازاد قىلغان بولىدۇ[②].

---

① تەپسىلى دەلىللەر ئۈچۈن ئىمام جەسساسىنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 - جىلد، 278 - بېتىگە، ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 5 - جىلد، 331 - بېتىگە ۋە ئىمام شەۋكانىنىڭ «فەتھۇل قەدىر» ناملىق تەپسىرى، 1 - جىلد، 226 - بېتىگە قاراڭ.

② ئىمام ئىبنى جەۋزىنىڭ «زادۇل مەسىر فىي ئىلمىتتەپسىر» ناملىق تەپسىرى، 2 - جىلد، 163 - بەت.

ئالدىنقى ئىككى كىشىنىڭ دەلىلى شۇكى، اللّٰه تائالا قول ئازاد قىلىشتا ئىماننى شەرت قىلدى. شۇڭا ئازاد قىلىنماقچى بولغان قولدا ئىماننىڭ بار ياكى يوقلىقىنى چوقۇم ئېنىقلاش كېرەك. كىچىك بالىدا بۇنى ئېنىقلىغىلى بولمايدۇ.

كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ دەلىلى شۇكى، اللّٰه تائالا: ﴿كىمكى بىرەر مۆمىننى ئۆلتۈرۈپ قويىدىكەن﴾ دېدى. بۇنىڭغا كىچىك بالىمۇ كىرىدۇ. شۇنىڭدەك كىچىك بالا، اللّٰه تائالانىڭ: ﴿بىر مۆمىن قۇلنى ئازاد قىلىشى كېرەك﴾ دېگەن سۆزىگىمۇ كىرىدۇ.

ئىمام ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: «كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ قارىشى شۇكى، قۇل قاچان مۇسۇلمان بولسا، مەيلى ئۇ كىچىك بولسۇن ياكى چوڭ بولسۇن، ئۇنى كەففارەت ئۈچۈن ئازاد قىلىش توغرا بولىدۇ.»[1]

فىقھشۇناسلار قول ئازاد قىلىشنىڭ قاتىلنىڭ ئۈستىگە، دىيەت تۆلەشنىڭ قاتىلنىڭ ئاتا تەرەپ تۇغقانلىرى ئۈستىگە چۈشىدىغانلىقى ھەققىدە ئىتتىپاق كەلگەن.

تۆتىنچى ھۆكۈم

سەۋەنلىكتىن ئۆلتۈرۈپ قويغان ئادەم ئۈچۈن تۆلەيدىغان دىيەت كىمنىڭ ئۈستىگە ۋاجىب بولىدۇ؟

فىقھشۇناسلار دىيەتنى تۆلەش قاتىلنىڭ ئاتا تەرەپ تۇغقانلىرى ئۈستىگە يۈكلىنىدىغانلىقى، ئۇلار قاتىلغا ياردەم قىلغان ئاساستا بۇ دىيەتنى ئۇنىڭ نامىدىن ئۈستىگە ئالىدىغانلىقى، ئۇلار ھەر يىلى دىيەتنىڭ ئۈچتىن بىرىنى ئۆتەپ، ئۈچ يىلدا تولۇق ئۆتەپ بولۇشىنىڭ لازىملىقى ھەققىدە ئىتتىپاق كەلگەن.

ئىبنى قۇدامە «ئەلمۇغنى» نامىلىق كىتابىدا مۇنداق دەيدۇ: «سەۋەنلىكتىن ئۆلتۈرۈلگەن ئادەم ئۈچۈن تۆلىنىدىغان دىيەت قاتىلنىڭ ئاتا تەرەپ تۇغقانلىرى ئۈستىگە يۈكلىنىدۇ، دېگەن مەسىلىدە ئەھلى ئىلىم ئارىسىدا ئىختىلاپ بارلىقىنى بىلمەيمەن.»[2]

ئىبنى كەسىر مۇنداق دەيدۇ: «بۇ دىيەتنى قاتىلنىڭ مېلىدىن ئەمەس، ئۇنىڭ ئاتا تەرەپ تۇغقانلىرىنىڭ مېلىدىن بېرىش ۋاجىب بولىدۇ.»

ئىمام شافىئىي مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ دىيەتنى قاتىلنىڭ ئاتا تەرەپ تۇغقانلىرىنىڭ بېرىشىگە ھۆكۈم قىلغانلىقى ھەققىدە بىرىنىڭ ئىختىلاپ قىلغانلىقىنى بىلمەيمەن.»

ئىمام شافىئىي (اللّٰه ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) بۇ سۆزى بىلەن بىرقانچە ھەدىستە رىۋايەت قىلىنغان ھۆكۈمنى كۆرسەتمەكچى بولغان. شۇ ھەدىسلەردىن بىرى سەھىھ بۇخارى ۋە سەھىھ مۇسلىمدا رىۋايەت قىلىنغان بولۇپ، ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق

---

[1] ئىمام ئىبنى كەسىرنىڭ «قۇرئان ئەزىم» نامىلىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 534 ـ بەت. ئىبنى كەسىر مەلۇم بىر دېدەكنىڭ سەھىھ مۇسلىمدا رىۋايەت قىلىنغان: «ئۇ دېدەكنى ئازاد قىلىۋەتكىن، چۈنكى ئۇ مۆمىن ئىكەن» دېگەن ھەدىسنى دەلىل قىلغان.
[2] ئىبنى قۇدامىنىڭ «ئەلمۇغنى» نامىلىق كىتابى، 9 ـ جىلد، 535 ـ بەت.

www.munber.org

دەيدۇ: «ھۆزەيل قەبىلىسىدىن ئىككى ئايال بىر ـ بىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ قالدى. ئۇلاردىن بىرى يەنە بىرىگە قارىتىپ تاش ئېتىپ، ئۇنى ۋە ئۇنىڭ قورسىقىدىكى بالىسىنى ئۆلتۈرۈپ قويدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا داۋا قىلىپ كەلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆلگۈچى ئايالنىڭ بالىسىنىڭ دىيىتى ئۈچۈن ياخشى بىر قۇل ياكى ياخشى بىر دېدەك بېرىشكە ھۆكۈم قىلدى، ئۆلگۈچى ئايالنىڭ دىيىتىنى قاتىل ئايالنىڭ ئاتا تەرەپ تۇغقانلىرىنىڭ بېرىشىگە ھۆكۈم قىلدى.»[①]

ئەسكەرتىش

ئەگەر بىرى: جىنايەتنى قىلغۇچى باشقا ئادەم تۇرسا، قانداق قىلىپ ئۇنىڭ جىنايىتى ئۈچۈن بېرىدىغان دىيەت ئۇنىڭ ئاتا تەرەپ تۇغقانلىرىدىن ئېلىنىدۇ؟ الله تائالا: ﴿ھەر ئادەم ئۆزى قىلغان گۇناھقا ئۆزى جاۋابكار، بىر گۇناھكار ئادەم باشقا ئادەمنىڭ گۇناھىغا جاۋابكار ئەمەس (يەنى بىر ئادەمنىڭ گۇناھى بىلەن باشقا بىر ئادەم جازاغا تارتىلمايدۇ)﴾[②] دېگەن ئەمەسمۇ؟ دېسە، بۇنىڭغا مۇنداق جاۋاب بېرىلىدۇ:

بۇ ھەرگىزمۇ بىر ئادەمنىڭ جىنايىتىنى باشقا بىر ئادەمگە ئارتىپ قويغانلىق ئەمەس. چۈنكى دىيەت قاتىلنىڭ ئۈستىگە يۈكلىنىدۇ. ئۇنى قاتىلنىڭ ئاتا تەرەپ تۇغقانلىرىنىڭ ئۈستىگە يۈكلەش بولسا، ئۇلارنىڭ ئۇنىڭغا ياردەم قىلىشىنى ۋە ھەمكارلىشىشىنى مەقسەت قىلىدۇ. بۇ ئەرەبلەردە ياخشى ئىش ھېسابلىناتتى. ئۇلار ئۇنى گۈزەل ئەخلاق قاتارىدىن سانايتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام گۈزەل ئەخلاقلارنى تولۇقلاش ئۈچۈن پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىلگەن. ئۆزئارا ياردەملىشىش، ھەمكارلىشىش، قەرزدارلارنىڭ قەرزلىرىنى كۆتۈرۈشۈپ بېرىش ۋە ئۇلارغا ياردەم قىلىش، مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئىناقلىقنى كۈچەيتىدۇ، ئۆزئارا مېھرى ـ مۇھەببەتنى تېخىمۇ ئاشۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىسلام دىنى بۇ ئادەتنى مۇقىملاشتۇرغان.

بەشىنچى ھۆكۈم

قەستەنلىك ۋە سەۋەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن ئادەمنىڭ قىساسى ئۈچۈن تۆلىنىدىغان دىيەتنىڭ مىقدارى قانچىلىك؟

ئۆلىمالار سەۋەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن ئادەمنىڭ قىساسى ئۈچۈن تۆلىنىدىغان دىيەتنىڭ، قاتىلنىڭ ئاتا تەرەپ تۇغقانلىرىنىڭ ئۈستىگە يۈكلىنىدىغانلىقىغا ئىتتىپاق كەلگەن. ئۇ دىيەت يۈز تۆگىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۈچ يىلغا بۆلۈپ ئېلىنىدۇ. ئۇنى بەش تۈرگە ئايرىپ ئېلىش ۋاجىپ بولىدۇ. چۈنكى ئىبنى مەسئۇد مۇنداق دەيدۇ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەۋەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن ئادەمنىڭ قىساسى ئۈچۈن تۆلىنىدىغان دىيەتنى مۇنداق ھۆكۈم قىلغان: ئىككىنچى يىلغا قەدەم قويغان 20 تۇياق چىشى بوتلاق، 20 تۇياق ئەركەك بوتلاق، ئۈچىنچى يىلغا قەدەم قويغان 20 تۇياق چىشى تۆگە، تۆتىنچى

[①] ئىمام ئىبنى كەسىرنىڭ «قۇرئان ئەزىم» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 535 ـ بەت.
[②] سۈرە ئەنئام، 164 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

يىلىغا قەدەم قويغان 20 تۆيلاق تۆگە، بەشىنچى يىلىغا قەدەم قويغان 20 تۆيلاق تۆگە بېرىلىدۇ.»[1]

قەستەنلىككە ئوخشاپ كېتىدىغان قاتىللىق جىنايىتى بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن ئادەمنىڭ قىساسى ئۈچۈن بېرىلىدىغان دىيەت مۇنداق ئۈچ تۈرگە ئايرىپ ئېلىنىدۇ: 40 تۆيلاق بوغاز تۆگە، تۆتىنچى يىلىغا قەدەم قويغان 30 تۆيلاق تۆگە، بەشىنچى يىلىغا قەدەم قويغان 30 تۆيلاق تۆگە بېرىلىدۇ. بۇنىمۇ ھەم قاتىلنىڭ ئاتا تەرەپ تۇغقانلىرىنىڭ ئۈستىگە يۈكلەش ۋاجىپ بولىدۇ.

قەستەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن ئادەمنىڭ قىساسى ئۈچۈن بېرىلىدىغان دىيەتكە كەلسەك، ئىمام ئەبۇ ھەنىفە ۋە مالىك (ئۇنىڭ قارىشىدىن مەشھۇر رىۋايەتكە ئاساسلانغاندا) بۇ ھەقتە مەخسۇس توختالمىغان. ئىمام شافىئىينىڭ قارىشىدا ئۇ قەستەنلىككە ئوخشاپ كېتىدىغان ئادەمنىڭ قىساسى ئۈچۈن بېرىلىدىغان دىيەتكە ئوخشايدۇ. بۇ دىيەتنى قاتىلنىڭ مېلىدىن بېرىش ۋاجىپ بولىدۇ.

ئىمام قۇرتۇبى مۇنداق دەيدۇ: «ئۆلىمالار قەستەنلىك بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن ئادەمنىڭ قىساسى ئۈچۈن بېرىلىدىغان دىيەتنىڭ، قاتىلنىڭ ئاتا تەرەپ تۇغقانلىرى ئۈستىگە يۈكلەنمەيدىغانلىقى، ئۇنىڭ جىنايەتچىنىڭ مېلىدىن بېرىلىدىغانلىقى ھەققىدە بىرلىككە كەلگەن.»[2]

ئىبنى جەۋزى مۇنداق دەيدۇ: «قىساس ئۈچۈن تۆلىنىدىغان دىيەت مۇنداق ئالتە تۈرنىڭ بىرى بىلەن ئادا قىلىنسا بولىدۇ: ئالتۇندىن مىڭ تىللا ياكى كۈمۈشتىن 12 مىڭ تەڭگە ياكى تۆگىدىن يۈز تۆيلاق ياكى كالىدىن 200 تۆيلاق ياكى قويدىن 2000 تۆيلاق ياكى يېغى ۋە قىممەت باھالىق كىيىم ـ كېچەكتىن 200 قۇر بىلەن ئادا قىلىنىدۇ. بۇ، ھۆر مۇسۇلمان ئەرنىڭ قىساسى ئۈچۈن بېرىلىدىغان دىيەتتۇر. ھۆر مۇسۇلمان ئايالنىڭ قىساسى ئۈچۈن بېرىلىدىغان دىيەت يۇقىرىدىكى ئالتە تۈرلۈك نەرسىلەرنىڭ قايسىسىدىن ئادا قىلىنسا، مەزكۇر مىقدارنىڭ يېرىمى بېرىلىدۇ.»[3]

مانا بۇ كۆپچىلىك فىقھشۇناسلارنىڭ قارىشىدۇر. ئىمام ئەبۇ ھەنىفەمۇ بۇ ھەقتە ئۇلارغا قوشۇلىدۇ. ئۇ پەقەت: «كۈمۈشتىن 10 مىڭ تەڭگە بېرىلىدۇ. ئۇنىڭدىن ئاشۇرۇۋېتىشكە بولمايدۇ» دەيدۇ[4].

ئالتىنچى ھۆكۈم

قەستەنلىك بىلەن ئادەم ئۆلتۈرگەن قاتىلغا تەۋبە قىلىش يولى بارمۇ؟

---

[1] ئىمام ئەھمەد، ئەبۇ داۋۇد، تىرمىزى، نەسائى ۋە ئىبنى ماجە رىۋايەت قىلغان. ئىمام ئىبنى كەسىرنىڭ «قۇرئان ئەزىم» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 535 ـ بەت.
[2] ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 5 ـ جىلد، 331 ـ بەت.
[3] ئىمام ئىبنى جەۋزىنىڭ «زادۇل مەسىر فىي ئىلمىتتەپسىر» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 164 ـ بەت.
[4] ئىمام جەسساسنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 286 ـ بەت.

www.munber.org

بەزى ئۆلىمالار بىر مۆمىننى قەستەن ئۆلتۈرگەن قاتىلنىڭ تەۋبە قىلىشىغا يول يوق دەپ قارايدۇ. مانا بۇ ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ قارىشىدۇر.

ئىمام بۇخارى سەئىد ئىبنى جۇبەيرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «كۇفە ئۆلىمالىرى بۇ ھەقتە ئىختىلاپ قىلىشىپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن مەن ئىبنى ئابباسنىڭ يېنىغا سەپەرگە ئاتلاندىم. ئۇنىڭ قېشىغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن ئۇنىڭدىن بۇ ھەقتە سورىدىم. ئۇ: ﴿كىمكى بىر مۆمىننى قەستەن ئۆلتۈرىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسى جەھەننەم بولىدۇ﴾ دېگەن بۇ ئايەت ئەڭ ئاخىرىدا نازىل بولغان ئايەتلەردىندۇر، ئۇنى مەنسۇخ قىلىدىغان ھېچ ئايەت يوق دەپ جاۋاب بەردى.»[①]

ئىمام نەسائى سەئىد ئىبنى جۇبەيرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: «مەن ئىبنى ئابباستىن: بىر مۆمىننى قەستەن ئۆلتۈرگەن قاتىلنىڭ تەۋبە قىلىشىغا يول بارمۇ؟ دەپ سورىدىم. ئۇ: ياق دەپ جاۋاب بەردى. مەن ئۇنىڭغا سۈرە فۇرقاندىكى: ﴿ئۇلار اللە قا ئىككىنچى بىر مەبۇدنى شېرىك قىلمايدۇ﴾[②] دېگەن ئايەتنى ئوقۇپ بەرسەم، ئۇ: بۇ مەككىدە نازىل بولغان ئايەتتۇر، ئۇنى مەدىنىدە نازىل بولغان: ﴿كىمكى بىر مۆمىننى قەستەن ئۆلتۈرىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسى جەھەننەم بولىدۇ، ئۇ جەھەننەمدە مەڭگۈ قالىدۇ، اللە نىڭ غەزىپىگە ۋە لەنىتىگە دۇچار بولىدۇ﴾ دېگەن ئايەت مەنسۇخ قىلىدۇ، دەپ جاۋاب بەردى.»[③]

ئىمام ئىبنى جەرىر تەبەرى ئۆز سەنەدى بىلەن سالىم ئىبنى جەئدنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلىدۇ: ئىبنى ئابباس كۆرمەس بولۇپ قالغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىز ئۇنىڭ يېنىدا ئىدۇق. بىر ئادەم ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ ئۈنلۈك ئاۋازدا: ئى ئابدۇللاھ ئىبنى ئابباس! بىر مۆمىننى قەستەن ئۆلتۈرۈۋەتكەن ئادەم ھەققىدە قانداق قارايسەن؟ دېدى. ئىبنى ئابباس: ئۇنىڭ جازاسى ﴿جەھەننەم بولىدۇ، ئۇ جەھەننەمدە مەڭگۈ قالىدۇ، اللە نىڭ غەزىپىگە ۋە لەنىتىگە دۇچار بولىدۇ. اللە ئۇنىڭغا (ئاخىرەتتە) قاتتىق ئازاب تەييارلايدۇ﴾ دېدى. ئۇ ئادەم: ئېيتىپ باققىنچۇ؟ ئەگەر ئۇ تەۋبە قىلسا، ئىمان ئېيتسا ۋە ياخشى ئەمەل قىلسا، ئاندىن توغرا يولدا ماڭسا قانداق بولىدۇ؟ دېدى. ئىبنى ئابباس: ئۇنىڭ ئانىسى يىغلاپ قالسۇن! ئۇنىڭغا نەدىنمۇ تەۋبە ۋە توغرا يول نېسىپ بولسۇن؟ مېنىڭ جېنىم ئىلكىدە بولغان زات اللە بىلەن قەسەمكى، مەن ھەقىقەتەن پەيغەمبىرىڭلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: «ناھەق ئۆلتۈرۈلگۈچى قىيامەت كۈنى بىر قولىغا بېشى ئېسىلغان» يا ئوڭ قولىغا يا سول قولىغا، «يەنە بىر قولى بىلەن قاتىلىنى تۇتقان، تومۇرلىرى اللە تائالانىڭ ئەرشى تەرەپكە قان ئېقىتقان ھالدا كېلىدۇ، ئۇ: پەرۋەردىگارىم! بۇ بەندەڭدىن سوراپ باققىن، ئۇ مېنى نېمىشقا ئۆلتۈرۈپتۇ؟ دەيدۇ» دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان ئىدىم.

[①] ئىمام بۇخارى رىۋايەت قىلغان. ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 5 ـ جىلد، 332 ـ بەت. ئىمام ئىبنى كەسىرنىڭ «قۇرئان ئەزىم» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 535 ـ بەت.
[②] سۈرە فۇرقان، 68 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[③] ئىمام نەسائى رىۋايەت قىلغان. ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 5 ـ جىلد، 332 ـ بەت.

سىلەرنىڭ پەيغەمبىرىڭلاردىن كېيىن پەيغەمبەر كەلمەيدۇ، كىتابىڭلار قۇرئان كەرىمدىن كېيىن كىتابمۇ نازىل بولمايدۇ، دېدى.[1]

كۆپچىلىك ئۆلىمالار بىر مۆمىننى قەستەن ئۆلتۈرۈپ قويغان قاتىلنىڭ تەۋبىسى قوبۇل بولىدۇ دەپ قارايدۇ. ئۇلار بۇ قارىشىغا بىرقانچە دەلىللەرنى بايان قىلغان بولۇپ، بىز ئۇنى تۆۋەندە خۇلاسىلەپ بايان قىلىمىز:

1 ـ كاپىرلىق جىنايىتى قەستەن ئادەم ئۆلتۈرۈش جىنايىتىدىنمۇ چوڭدۇر. كاپىرنىڭ كاپىرلىقتىن يانغانلىق تەۋبىسى قوبۇل بولغان ئىكەن، قەستەن ئادەم ئۆلتۈرگەن كىشىنىڭ تەۋبىسى ئەلۋەتتە قوبۇل بولىدۇ.

2 ـ اللە تائالا: ﴿اللە ھەقىقەتەن اللە قا شېرىك كەلتۈرۈش گۇناھىنى مەغپىرەت قىلمايدۇ، خالىغان ئادەمنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىدۇ﴾[2] دېدى. بۇ ئايەتنىڭ ئىچىگە ئادەم ئۆلتۈرۈش گۇناھىمۇ، باشقا گۇناھلارمۇ كىرىدۇ.

3 ـ اللە تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿اللە ھارام قىلغان ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش ئىشىنى قىلمايدۇ، زىنا قىلمايدۇ، كىمكى بۇ (گۇناھلار) نى قىلىدىكەن، (ئاخىرەتتە) ئۇ جازاغا ئۇچرايدۇ. قىيامەت كۈنى ئۇنىڭغا ھەسسىلەپ ئازاب قىلىنىدۇ، ئۇ مەڭگۈ ئازاب ئىچىدە خارلانغان ھالدا قالىدۇ. پەقەت (ئۇلارنىڭ ئىچىدىن) (بۇ دۇنيادىكى چېغىدا) تەۋبە قىلغان، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارلا بۇ ھالدا قالمايدۇ﴾[3]. بۇ ئايەت مۇشۇ بابقا تازا مۇناسىۋەتلىكتۇر.

4 ـ سەھىھ بۇخارى ۋە سەھىھ مۇسلىمدا رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: «اللە قا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەسلىككە، زىنا قىلماسلىققا، اللە ھارام قىلغان ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش ئىشىنى قىلماسلىققا ۋەدە بەرگەن ئاساستا ماڭا بەيئەت قىلىڭلار.» پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەدىسنىڭ ئاخىرىدا مۇنداق دېگەن: «كىمكى بۇ گۇناھلاردىن بىرەرسىنى قىلسا، ئاندىن اللە ئۇنى ياپسا، ئۇ اللە قا باغلىقتۇر. اللە خالىسا ئۇنى ئەپۇ قىلىدۇ، خالىسا ئۇنى ئازابلايدۇ.»

5 ـ ئۇلار يەنە ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان، يۈز ئادەمنى ئۆلتۈرگەن ھېلىقى شەخسنىڭ ھەدىسىنى دەلىل قىلىدۇ.

ئەللامە شەۋكانى مۇنداق دەيدۇ: «ھەق گەپ شۇكى، ھەرقانداق گۇناھكارغا تەۋبىنىڭ ئىشىكى تاقىلىپ قالمايدۇ. بەلكى ئۇ ئىشىك ئۇنى كۆزلەپ ماڭغان ۋە ئۇنىڭدىن كىرىپ كېتىشنى تەلەپ قىلغان ھەر بىر ئادەم ئۈچۈن ئوچۇقتۇر. گەرچە اللە قا شېرىك كەلتۈرۈش ئەڭ چوڭ ۋە ئەڭ ئېغىر گۇناھ بولسىمۇ، اللە قا ھەقىقىي تەۋبە قىلىش ئۇنى ئۆچۈرۈپ

[1] ئىمام تەبەرىنىڭ «جامىئۇل بەيان» ناملىق تەپسىرى، 5 ـ جىلد، 218 ـ بەت. ئىمام ئىبنى كەسىرنىڭ «قۇرئان ئەزىم» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 536 ـ بەت.
[2] سۈرە نىسا، 48 ـ ئايەتنىڭ بىر قىسمى.
[3] سۈرە فۇرقان، 68 — 70 ـ ئايەتكىچە.

www.munber.org

تاشلايدۇ. شېرىك كەلتۈرگۈچىنىڭ شېرىكتىن چىقىپ تەۋبە ئىشىكىدىن كىرىشى قوبۇل قىلىنىدۇ. قەستەن ئادەم ئۆلتۈرۈشكە ئوخشاش ئۇنىڭدىن تۆۋەن تۇرىدىغان گۇناھلارغا تەۋبە قىلىش قانداقمۇ قوبۇل قىلىنمىسۇن؟ ﷲ ئەڭ ئادىل ھۆكۈم قىلغۇچىدۇر. ﷲ نىڭ بەندىلىرى ئىختىلاپ قىلغان نەرسىلەر ئۈستىدە پەقەت ﷲ ھۆكۈم چىقىرىدۇ.»[①]

ئايەتلەر كۆرسەتكەن ئەھمىيەتلىك نۇقتىلار

1 ـ مۆمىنىڭ قېنىنى تۆكۈش دوزاختا مەڭگۈ مەھكۇم قىلىدىغان چوڭ گۇناھلارنىڭ بىرىدۇر.

2 ـ سەۋەنلىكتىن ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويغان قاتىلغا كەففارەت بېرىش ۋە دىيەت تۆلەش جازاسى بېرىلىدۇ. جانغا جان قىساس كەلمەيدۇ.

3 ـ ئەگەر ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىلىرى قاتىلنى ئەپۇ قىلسا، دىيەت ساقىت بولىدۇ، ئەمما كەففارەت ساقىت بولمايدۇ.

4 ـ كەففارەت بىر مۆمىن قۇلنى ئازاد قىلىشتىن ئىبارەتتۇر. ئەگەر ئازاد قىلىش ئۈچۈن مۆمىن قۇل تاپالمىسا، ئۇزۇلدۇرمەي ئىككى ئاي روزا تۇتىدۇ.

5 ـ پەقەت گۇمانغا تايىنىپلا بىر ئىنساننى ئۆلتۈرۈشكە ئالدىراش دۇرۇس ئەمەس.

[①] ئىمام شەۋكانىنىڭ «فەتھۇل قەدىر» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 499 ـ بەت.